

УДК 378.04:34]:340.11:008

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.2172460>**ПАВЛО ЯНЧЕНКО**ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2242-5176>

(Полтава)

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті схарактеризовано розроблену структурно-функціональну модель формування правової культури майбутніх юристів, яка складається із 4 блоків. Цільовий блок моделі представлений загальною метою – формування правової культури майбутніх юристів у процесі фахової підготовки; освітньою метою; метою правового виховання. Методологічний блок моделі базується на основних та методологічних підходах (компетентнісний, культурологічний, діяльнісний, системний, технологічний, діалектичний, комунікативний, студентоцентрований, проектний). Функціонально-реалізаційний блок представлений функціями правової культури майбутніх юристів, технологіями навчання, формами, методами та засобами навчання. Діагностико-результативний блок моделі відображає такі критерії сформованості правової культури майбутніх юристів – когнітивний, операційно-діяльнісний, особистісно-ціннісний.

Ключові слова: *правова культура, юрист, фахівець, формування, модель, критерій.*

Постановка проблеми. Нині важливого значення набуває необхідність високого рівня правової культури майбутніх юристів, сформованість у них основоположних європейських цінностей (демократичний устрій держави, верховенство права, соціальна справедливість, пріоритет прав людини, повага та захист прав громадян тощо), системи юридичних знань, якими повинен володіти майбутній юрист, щоб якісно здійснювати професійну діяльність у різних галузях права, комплексу умінь і навичок для виконання професійної діяльності юриста, особистісних якостей, оскільки майбутній юрист має стати експертом з правосвідомості, моралі громадян, їхньої здатності до корекції поведінки, вихователем і фасилітатором у складних ситуаціях життя. Актуальність, складність та багатоаспектність проблеми формування правової культури майбутніх юристів у процесі фахової підготовки зумовлюють необхідність моделювання цього процесу як одного з найбільш оптимальних шляхів її вирішення.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми педагогічного моделювання ґрунтовно досліджувалися у працях вітчизняних учених В. Беспалька (1977), В. Бикова (2008), Н. Волкової, О. Тарнопольського (2013), Б. Грудиніна (2016), А. Кільченко (2013), З. Курлянд (2007), Н. Кононец (2016), О. Кустовської (2005), Є. Лодатка (2010), О. Муковоза (2016), М. Панфілова (2005) та ін. Слушною видається думка О. Муковоза, який стверджує, що у педагогічному моделюванні найчастіше використовуються *структурно-функціональні моделі*, при побудові яких дослідники розглядають об'єкт як цілісну систему, яку необхідно розділити на складові частини (компоненти, елементи, підсистеми тощо).

Мета статті: розробити структурно-функціональну модель формування правової культури майбутніх юристів у процесі фахової підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначаючи концептуальні положення структурно-функціональної моделі формування правової культури майбутніх юристів у процесі фахової підготовки, ми зважали на такі *концепції* та *методологічні підходи*:

- *концепція розвитку вищої юридичної освіти в Україні* (2009) спрямована на реалізацію основного завдання вищої юридичної освіти – підготовку кваліфікованих фахівців у галузі права, які працюють на утвердження в суспільстві верховенства права, правової свідомості й правової

- культури громадян, шляхом реформування організаційно-адміністративних засад діяльності ЗВО, вдосконалення сфери доступу до освіти, сфери матеріально-фінансового та кадрового забезпечення, освітнього процесу, реформування системи оцінювання знань майбутніх юристів;
- *концепція вдосконалення правничої (юридичної) освіти* для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії (2016) покликана сприяти становленню в Україні правничої освіти як системи стандартів змісту та методики викладання правничих дисциплін, базованих на формуванні правничих навичок, обізнаності щодо питань етики та прав людини, розумінні фундаментальної ролі правника в утвердженні верховенства права через захист прав і свобод людини, формуванні правової культури майбутніх юристів, а також стандартів доступу до правничої професії;
 - *концепція прямих зв'язків судів з громадськістю* (2017) спрямована на встановлення прямих зв'язків між судами та широким загалом, зокрема, із ЗВО, які здійснюють фахову підготовку майбутніх юристів, що сприяє правовій просвіті, формуванню правової культури, формуванню правильного сприйняття функції правосуддя, ролі судді в суспільстві та обмежень, що накладає на суддю виконання такої важливої функції, покращення розуміння та довіри суспільства до системи правосуддя, та як результат – посилення незалежності судової влади;
 - *Національна програма правової освіти населення* (2001) покликана сприяти підвищенню рівня правової культури як окремих громадян, так і суспільства в цілому шляхом визнання правової освіти населення одним із основних чинників формування високої правосвідомості і правової культури окремих громадян та всього суспільства, здійснення у ЗВО широкої позааудиторної роботи з правового навчання і виховання, до якої залучаються вчені, представники правозахисних організацій, працівники правоохоронних органів, інші фахівці в галузі права, зокрема, шляхом залучення майбутніх юристів до діяльності місцевих міжвідомчих координаційно-методичних рад з правової освіти населення;
 - *концепція розвитку дистанційної освіти в Україні* (2000) покликана забезпечити нові можливості для оновлення змісту юридичної освіти, методів навчання юридичних дисциплін, способів отримання та розповсюдження юридичних знань, правової пропаганди; сприяти реалізації парадигми «освіта упродовж усього життя» (lifelong learning) як постійно триваючого, цілеспрямованого, добровільного навчання, прагнення до знань як з особистих, так і професійних причин;
 - *компетентнісний підхід* забезпечує спрямованість фахової підготовки на розвиток у майбутніх юристів ключових, предметних, професійних компетентностей, на формування умінь оперувати такими технологіями та знаннями, що задовольняють потреби сучасного суспільства у процесі розбудови України як правової держави, підготують їх до нових ролей у цьому суспільстві; дає можливість розвивати певну єдину політику у галузі юридичної освіти, дає змогу передбачати її результати освіти та полісистемно визначати стандарти її якості у вигляді компетентностей у певних ділянках вищої юридичної освіти та правничих професій; стає інструментом гармонізації вищої юридичної освіти з ринком праці правників на національному та міжнародному рівнях;
 - *культурологічний підхід* сприяє, по-перше, розгляду процесу формування правової культури майбутніх юристів як правової соціалізації особистості студента, коли правова культура виступає і передумовою, і кінцевою метою, результатом соціалізації, являючи собою механізм трансляції правової культури від покоління до покоління за допомогою правового виховання, по-друге, передбачає орієнтацію на культурологічний зміст юридичної освіти як джерело становлення особистості майбутнього юриста, а озброєння правовими знаннями й формування правової культури – нагальним завданням усієї системи освіти та виховання, по-третє, змінює уявлення про цінності юридичної освіти, сприяє культурологізації педагогічної взаємодії тандему «викладач-студент» та процесу фахової підготовки у ЗВО загалом, значно розширює наукову спрямованість його змісту і принципів побудови і є ключовим у контексті формування правової культури студентів як висококультурних, освічених, інтелектуально розвинених фахівців-юристів;
 - *діяльнісний підхід* передбачає, по-перше, розуміння феномену правової культури не лише як результату, але й способу діяльності, способу мислення, норм та стандартів поведінки, що сто-

совно особистості відображається в її менталітеті, по-друге, сприяє формуванню дій студентів, які є основою для майбутнього фахівця та розвитку його правової культури, а також забезпечує спрямованість фахової підготовки на розвиток юридичних знань, умінь, навичок і досвіду майбутнього фахівця, формування у нього здатності вибирати, оцінювати, застосовувати на практиці здобуті знання з різних навчальних дисциплін, швидко адаптуватись до умов професійної діяльності, по-третє, лише за наявності відповідних умінь та навичок, які формуються в навчальній, квазіпрофесійній та професійній діяльності в процесі фахової підготовки у ЗВО, майбутній юрист зможе професійно виконувати обов'язки за змінюваних обставин, за умов наявності постійного супротиву його діяльності;

- *системний підхід* сприяє цілісному погляду на процес формування правової культури майбутніх юристів у процесі фахової підготовки і дозволяє розглядати його, по-перше, як інваріантний етап неперервної юридичної освіти, що здійснюється під час навчання студентів спеціальності 081 «Право» у ЗВО, по-друге, – забезпечити єдність і цілісність усіх складових компонентів змісту фахової підготовки майбутніх юристів;
- *технологічний підхід* сприяє, по-перше, оволодінню майбутніми юристами варіативними технологіями, ІКТ та їх використанню в освітньому процесі з метою досягнення високого рівня розвитку правової культури, який значною мірою залежить від інформаційно-комунікаційної її складової, по-друге, – юридичними технологіями як певними процедурами, які охоплюють процесуальні провадження, процесуальні стадії, а також процесуальні режими, що для юриста мають суттєве значення, оскільки регламентовані законом і спрямовані на реалізацію кінцевої мети професійної діяльності юриста: охорона та захист прав і законних інтересів фізичних, юридичних осіб та держави;
- *діалектичний підхід* до формування правової культури майбутніх юристів у процесі фахової підготовки допомагає побачити правове життя вітчизняного суспільства як безперервний процес різнопланової дії на особистість, суб'єкта права, що створює в його духовному світі особливу картину правового життя, актуалізує роль правового виховання як всеосяжного суспільного процесу, який охоплює як формування особистості під впливом ідеологічних чинників і об'єктивних умов життя, так і цілеспрямовану дію суспільства на свідомість людей;
- *комунікативний підхід* акцентує увагу на формуванні комунікативних умінь та навичок майбутнього юриста за рахунок використання інтерактивних технологій, які передбачають моделювання комунікативних ситуацій, що спонукають студентів до комунікативної діяльності, передбачає постійний зворотний зв'язок між викладачем і студентом, оволодіння студентами основами професійно-правового спілкування, що потребує наповнення дисциплін професійно спрямованим змістом з актуальних фахових проблем й забезпечення професійно-правової спрямованості навчального спілкування у процесі фахової підготовки майбутніх юристів;
- *студентоцентрований підхід* базується на ідеї максимального забезпечення студентами їх шансів отримати перше місце на ринку праці, підвищення їхньої «вартості» у працедавців, задоволення тим самим їх актуальних потреб; забезпечує навчальну автономію, тобто самоорганізоване навчання, самопідготовку та індивідуальну систему незалежного навчання, у центрі якого знаходиться студент; зумовлює реалізацію головного завдання студентоцентрованого навчання (Student-centred learning) – створити комфортні умови для навчання кожного студента, забезпечити цілісне впровадження структурних реформ в юридичній освіті з метою забезпечення можливості вільного переміщення студентів, працівників і випускників між усіма країнами і у різних системах освіти, зберігаючи усю цінність своїх кваліфікацій для доступу до подальшого навчання, європейського ринку праці та ринку освітніх послуг у контексті освіти упродовж усього життя;
- *проектний підхід* забезпечує, по-перше, реалізацію провідної стратегії навчання у ЗВО, яка є основою організації процесу фахової підготовки майбутніх юристів, в якому всі учасники, будучи суб'єктами пізнавального процесу, здійснюють самостійний цілеспрямований, продуктивний пошук, переробку та актуалізацію юридичних знань під час виконання освітніх проектів; по-друге, спрямовану поведінку ЗВО на ринку освітніх послуг, що надає можливість постійного зростання рівня розвитку й зорієнтована на пріоритетні інноваційні проекти; по-третє, сприяє розвитку системи взаємозв'язків ЗВО з юридичними фірмами, компаніями, су-

довими, правоохоронними органами, органами юстиції, державної влади і місцевого самоврядування тощо, продуктом виробництва яких є знання й взаємовигідна співпраця з перспективними інноваційними проектами і програмами, формування репутації ЗВО на ринку інновацій, участь у розробленні, експертизі й реалізації комплексних державних і регіональних програм соціального розвитку та правової освіти населення.

З метою цілісного уявлення процесу формування правової культури майбутніх юристів у процесі фахової підготовки нами розроблено структурно-функціональну модель, що відображає особливості її структури, взаємозв'язок між **4 блоками: цільовим, методологічним, функціонально-реалізаційним та діагностико-результативним** (рис. 1).

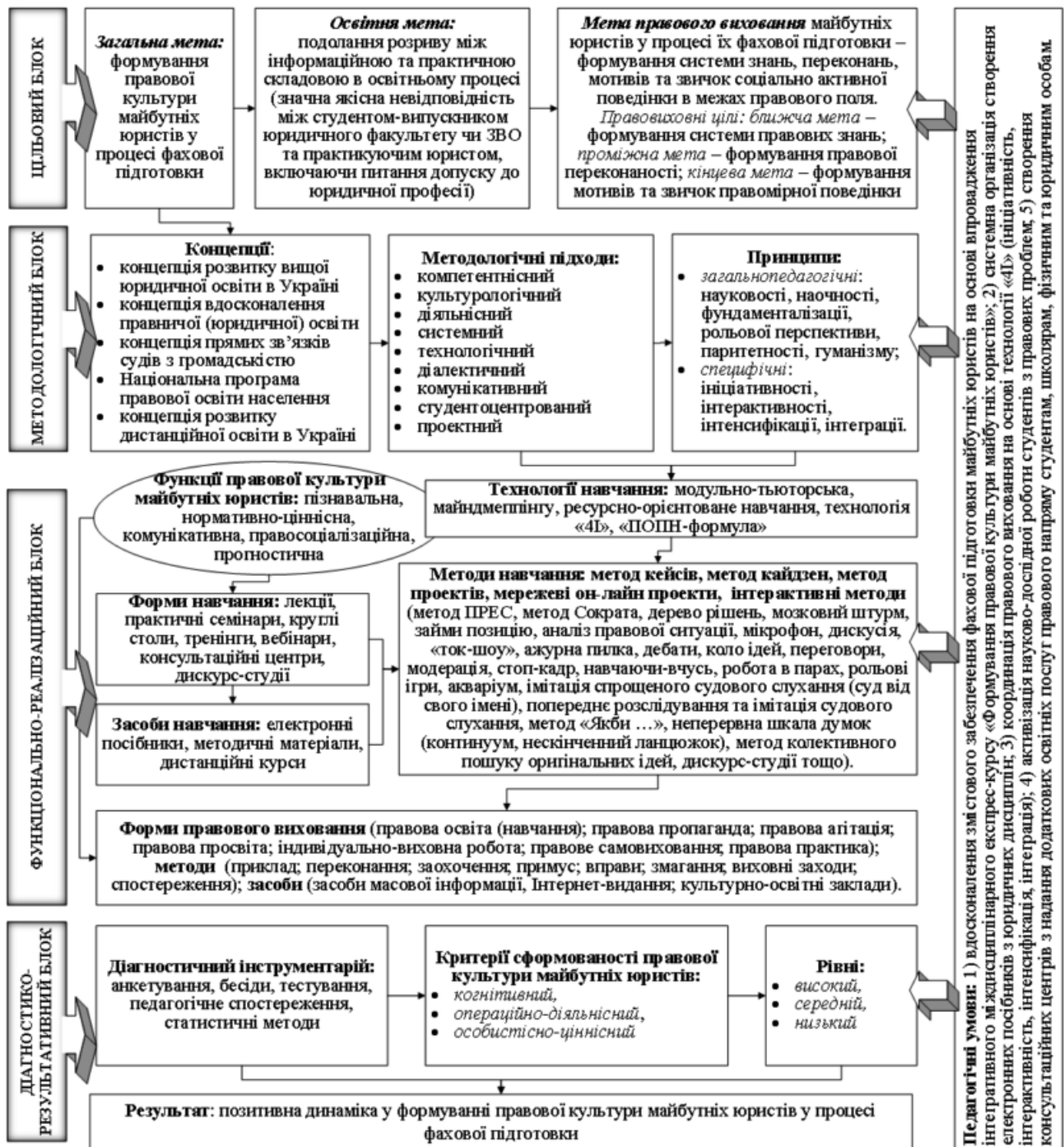

Рис. 1. Структурно-функціональна модель формування правової культури майбутніх юристів у процесі фахової підготовки

Цільовий блок моделі представлений триєдиною метою: 1) загальною метою її розробки – формування правової культури майбутніх юристів у процесі фахової підготовки; 2) освітньою метою; 3) метою правового виховання.

Освітня мета, яку ми намагалися реалізувати засобом розробки та подальшого впровадження структурно-функціональної моделі формування правової культури майбутніх юристів у процесі фахової підготовки, полягає, як слушно зазначає Р. Майданик, у подоланні розриву між інформаційною та практичною складовою в освітньому процесі (значна якісна невідповідність між студентом-випускником юридичного факультету чи ЗВО та практикуючим юристом, включаючи питання допуску до юридичної професії) (Майданик, 2016, Совсун, 2015).

Запропонована модель зорієнтована і на реалізацію основної мети правового виховання майбутніх юристів у процесі їх фахової підготовки – формування системи знань, переконань, мотивів та звичок соціально активної поведінки в межах правового поля. У зв'язку з цим ми орієнтувалися на такі цілі правового виховання (правовиховні цілі): ближча мета – формування системи правових знань; проміжна мета – формування правової переконаності; кінцева мета – формування мотивів та звичок правомірної поведінки (Гетьман, Герасіна, Данильян, Тацій, 2013, Ковальський, 2005, Лескова, 2007).

Методологічний блок моделі базується на основних положеннях концепції розвитку вищої юридичної освіти в Україні, концепції вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії, концепції прямих зв'язків судів з громадськістю, Національної програми правової освіти населення (зокрема, регіональних, обласних), концепції розвитку дистанційної освіти в Україні, а також схарактеризованих вище *методологічних підходах* до формування правової культури майбутніх юристів у процесі фахової підготовки (компетентнісний, культурологічний, діяльнісний, системний, технологічний, діалектичний, комунікативний, студентоцентризований, проектний).

У межах вирішення завдань дослідження для нас особливого значення набувають такі загальнопедагогічні принципи формування правової культури майбутніх юристів у процесі фахової підготовки: науковості, наочності, фундаменталізації, рольової перспективи, паритетності, гуманізму. Специфічними принципами формування правової культури майбутніх юристів у процесі фахової підготовки у дослідженні вважаємо принципи ініціативності, інтерактивності, інтенсифікації та інтеграції.

Функціонально-реалізаційний блок структурно-функціональної моделі формування правової культури майбутніх юристів у процесі фахової підготовки представлений функціями правової культури майбутніх юристів, технологіями навчання, формами, методами та засобами навчання, які безпосередньо сприяють формуванню правової культури студентів під час навчання у ЗВО, а також формами, методами та засобами правового виховання.

Аналіз наукових праць (Г. Клімова (2012), Н. Оніщенко (2011), А. Петров, О. Симканич (2009) та ін.) уможливив виділити *функції правової культури майбутніх юристів*: *пізнавальна функція* – забезпечує накопичення студентами теоретичних знань про правову дійсність і право, його можливості, і є найважливішим фактором формування високого рівня правової культури; *нормативно-ціннісна функція* – особисто засвоєні майбутніми юристами права й обов'язки лежать в основі формування ціннісного їх світогляду, правової орієнтації; глибоке переконання в їхній важливості й необхідності в суспільстві; перетворення змісту прав і обов'язків у внутрішню мотивацію, настанову, навички правомірної поведінки; *комунікативна функція* – забезпечує майбутньому юристові на основі набутих юридичних знань можливість успішно здійснювати професійні обов'язки у правовому просторі і реалізується в правовому спілкуванні, процесі отримання освіти, опосередковується засобами масової інформації, літератури тощо; *правосоціалізаційна функція* – забезпечує процес включення майбутнього юриста у систему правовідносин суспільства на основі засвоєння всієї правової культури суспільства, заміну правомірної поведінки за примусом на правомірну поведінку за особистісними переконаннями; *прогностична функція* – виражається в можливостях майбутніх юристів передбачувати напрями розвитку правової системи, правотворчості і реалізації права, юридичної практики, соціально-правової активності громадян тощо (Клімова, 2012).

Наскрізними технологіями, використовуваними в процесі реалізації структурно-функціональної моделі формування правової культури майбутніх юристів у процесі фахової підготовки є модульно-тьюторська технологія, технологія майндмепінгу, ресурсно-орієнтоване навчання, технологія «4I».

Зазначимо, що дидактичний інструментарій (форми, методи, засоби навчання), який сприяє формуванню правової культури майбутніх юристів у процесі фахової підготовки, представлено такими *формами навчання*, як лекції, практичні семінари, круглі столи, тренінги, вебінари, консультаційні центри, дискурс-студії; *методами навчання*, як метод кейсів, метод кайдзен, метод проектів, мережеві он-лайн проекти, інтерактивні методи (метод ПРЕС, метод Сократа, дерево рішень, мозковий штурм, займи позицію, аналіз правової ситуації, мікрофон, дискусія, «ток-шоу», ажурна пилка, дебати, коло ідей, переговори, модерація, стоп-кадр, навчаючи-вчусь, робота в парах, рольові ігри, акваріум, імітація спрощеного судового слухання (суд від свого імені), попереднє розслідування та імітація судового слухання, метод «Якби ...», неперервна шкала думок (континуум, нескінченний ланцюжок), метод колективного пошуку оригінальних ідей та інші методи); *засобами навчання*, як електронні посібники, методичні матеріали, дистанційні курси.

Діагностико-результативний блок моделі відображає такі критерії сформованості правової культури майбутніх юристів – *когнітивний, операційно-діяльнісний, особистісно-ціннісний*.

Когнітивний критерій представлений системою юридичних знань, якими повинен володіти майбутній юрист, щоб якісно здійснювати професійну діяльність у різних галузях права. *Узагальнений показник когнітивного критерію*: комплекс соціально-правових та юридичних знань, котрими володіє майбутній юрист, знання основних нормативно-правових документів, регламентуючих професійну діяльність юристів.

Операційно-діяльнісний критерій представлений системою правових умінь і навичок здійснення правомірної діяльності, які є практичною реалізацією системи фахових юридичних знань на практиці. *Узагальнений показник операційно-діялісного критерію*: наявність у студентів комплексу умінь і навичок для виконання професійної діяльності юриста, правова поведінка майбутнього юриста, навички прийняття юридичних рішень у професійних та особистісних ситуаціях.

Особистісно-ціннісний критерій відображає правові цінності майбутніх юристів, які свідчать про ставлення особи до права, що засноване на його переконаності в цінності права, його ефективності; особистісні якості, необхідні для успішного здійснення професійної діяльності юриста. *Узагальнений показник особистісно-ціннісного критерію*: виражає емоційно-ціннісне ставлення майбутнього юриста до права й законодавства, ціннісний показник усвідомленості майбутнім юристом необхідності соціально-правової діяльності.

Крім критеріїв сформованості правової культури майбутніх юристів, діагностико-результативний блок відображає очікуваний результат від реалізації структурно-функціональної моделі – позитивну динаміку у формуванні правової культури майбутніх юристів у процесі фахової підготовки.

Висновки. Таким чином, запропонована структурно-функціональна модель може розглядатися як основа своєрідної стратегії формування правової культури майбутніх юристів у процесі фахової підготовки, але, разом з тим, ефективність реалізації розробленої моделі необхідно перевірити за допомогою педагогічного експерименту. Тож подальші наукові розвідки та дослідження будуть присвячені експериментальній перевірці розробленої моделі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Клімова, Г. П. (2012). Структура та функції правової культури. Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія : зб. наук. праць. X. : Право. №1(11). С. 292–298.
2. Ковальський, В. (2005). Мета правового виховання. Юридичний вісник України. № 14. С. 3.
3. Лескова, И. В. (2007). Социокультурная идентичность и правовое воспитание личности. Государство и право. № 4. С. 98.
4. Майданик, Р. (2016). Стратегія реформування юридичної освіти в Україні. Європеїзація української юридичної освіти : матеріали конф. у рамках Німецько-українського правознавчого діалогу. Том 2: Українська версія; / уклад. Томас Манн. Gottingen : Universitätsverlag Gottingen. С. 23–34.
5. Оніщенко Н. М. Концептуальні засади забезпечення правової культури населення в Україні. К., 2011, с.12.
6. Петров, А. В., Симканич, О. М. (2009). Правовая культура: содержание и формы существования. Вестн. Нижегород. ун-та им. Н. И. Лобачевского. № 2. С. 186–193.

7. Правове виховання в сучасній Україні : монографія / А. П. Гетьман, Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян та ін. ; за ред. В. Я. Тація, А. П. Гетьмана, О. Г. Данильяна. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2013. – 440 с.
8. Совсун, І. (2015). Розробка стандартів у галузі «Право» підвищить якість юридичної освіти. Взято з: <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2015/11/09/prezentacziya-proektu-svyuo/>

REFERENCES

1. Klimova, H. P. (2012). Struktura ta funktsii pravovoi kultury. Visnyk Natsionalnoi yurydychnoi akademii Ukrainy im. Yaroslava Mudroho. Seriya: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia : zb. nauk. prats. Kh. : Pravo. №1(11). S. 292–298.
2. Kovalskiy, V. (2005). Meta pravovoho vykhovannia. Yurydychnyi visnyk Ukrainy. № 14. С. 3.
3. Leskova, Y. V. (2007). Sotsyokulturnaia ydentychnost y pravovoe vospytanye lychnosty. Hosudarstvo y pravo. № 4. S. 98.
4. Maidanyk, R. (2016). Stratehiia reformuvannia yurydychnoi osvity v Ukraini. Yevropeizatsiia ukrainskoi yurydychnoi osvity : materialy konf. u ramkakh Nimetsko-ukrainskoho pravoznavchoho dialohu. Tom 2: Ukrainska versiia; / uklad. Tomas Mann. Gottingen : Universitatsverlag Gottingen. S. 23–34.
5. Onishchenko N. M. Kontseptualni zasady zabezpechennia pravovoi kultury naselennia v Ukraini. K., 2011, s.12.
6. Petrov, A. V., Symkanych, O. M. (2009). Pravovaia kultura: sodержanye y formy sushchestvovaniya. Vestn. Nyzhehorod. un-ta ym. N. Y. Lobachevskoho. № 2. S. 186–193.
7. Pravove vykhovannia v suchasni Ukraini : monohrafiia / A. P. Hetman, L. M. Herasina, O. H. Danylian ta in. ; za red. V. Ya. Tatsiia, A. P. Hetmana, O. H. Danyliana. – 2-he vyd., pererobl. i dopov. – Kh. : Pravo, 2013. – 440 s.
8. Sovsun, I. (2015). Rozrobka standartiv u haluzi «Pravo» pidvyshchyt yakist yurydychnoi osvity. Vziato z: <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2015/11/09/prezentacziya-proektu-svyuo/>

YANCHENKO PAVLO

STRUCTURAL – FUNCTIONAL MODEL FOR DEVELOPING OF LEGAL CULTURE OF FUTURE LAWYERS DURING THEIR PROFESSIONAL TRAINING

The article describes the developed structural and functional model of formation of the legal culture of future lawyers, which consists of 4 blocks. The target unit of the model is represented by the general purpose – the formation of the legal culture of future lawyers in the process of professional training; educational purpose; the purpose of legal education. The methodological block of the model is based on the basic and methodological approaches (competence, culturological, activity-based, systematic, technological, dialectic, communicative, student-centered, project-based ones). Functional-realization unit is represented by functions of legal culture of future lawyers, learning technologies, forms, methods and means of teaching. The diagnostic and result block of the model reflects the following criteria for the formation of the legal culture of future lawyers – cognitive, activity-based, personality-values ones.

Key words: *legal culture, lawyer, specialist, formation, model, criterion.*

Одержано 11.09.2018р.